

“KAFAMDA BİR TUHAFLIK” ROMANINDA KÜLTÜREL BİR ÖGE OLARAK BOZANIN ANLATILAŞTIRIMI

Onur Bilge Kula*

Kent Kültürü ve Tarihi Nasıl Korunabilir?

Orhan Pamuk’un geleneksel bir kültür ögesi veya ürünü olan bozayı, yazınsal merkez olarak anlatılaştırdığı “Kafamda Bir Tuhaflik” (Pamuk 2014) romanın başkahramanı Mevlut, 1960’lı yılların sonunda Konya- Ereğli’nin bir köyünden İstanbul’a göç eden bir babanın oğludur. Kente yeni gelen köylüler var olabilmek ve kent yaşamına eklemlenebilmek için çoğunlukla emek-yoğun işler yapmak zorunda kalırlar. Bu, Mevlut için de geçerlidir. Bu yazınsal başkahraman, babasının izinden gidip, boza satarak yaşamını kazanmaya başlar. Boza, Mevlut’un babasından öğrendiği ve yaşamı boyunca satmayı sürdürdüğü geleneksel bir içecektir. Somut kültür değerlerinden biri olan boza bekletilemez; bozanın hazırlanması ve korunması zordur. Bu nedenle hemen satılması gerekmektedir.

Günlük yaşam kültürü ve bunun öğelerini anlatılaştırmak, özellikle romancılar için verimli ve çekicidir. Hele Orhan Pamuk gibi, “*tanıklık, tarih ve kronik yapma eğiliminin arttığını*”; ancak bu tarihsel tanıklığın “*günlük hayat tarihi*”, “*günlük hayatın ayrıntıları*” (Günay vd. 2014) olarak anlaşılması gerektiğini belirten bu romancı için daha da çekicidir. Boza, Türkiye’nin özellikle İstanbul’un günlük yaşamında yeri olan

*Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

somut kültür öğelerinden biridir. Bu kentnin kültürel tarihini oluşturan her geleneksel öğeyi ve ayrıntıyı önemseyen Orhan Pamuk, bu geleneksel kültür değerini, romanın bütünsel yapısını belirleyen yazınsal izlek olarak sanatsallaştırmıştır.

Yazar bozayı, “Kafamda Bir Tuhaflık” romanının hemen her bölümünde farklı yoğunlukta anlatıya katmıştır. Ben bu yazıda romanda söz konusu geleneksel içeceğin özelliklerinin anlatıldığı iki bölümü üzerine yoğunlaşmayı yeğledim. Orhan Pamuk, romanın başında yer alan “Yirmi Beş Yıldır Mevlut Her Kış Akşamı- Rahat Bırakın Bozacıyı” adlı bölümde bozanın özelliklerini serimler. Yazar buradaki anlatımıyla, “*önce bozanın ne olduğunu bilmeyen dünya okurlarına ve onu önümüzdeki yirmi otuz yılda ne yazık ki unutacağını tahmin ettiği gelecek kuşak Türk okurlarına*” da tanıtmak ister. Boza, “*darının mayalanmasıyla yapılan, ağır kıvamlı, hoş kokulu, koyu sarımsı, hafifçe alkollü geleneksel bir Asya içeceğidir.*” Aynı bölümdeki söyleyişle, boza, “*sıcakta hızla ekşiyip bozulduğu için eski İstanbul’da kışın dükkânlarda satılırdı.*” Cumhuriyet’in kurulduğu 1923 yılında İstanbul’daki “*bozacı dükkânları, Alman birahanelerinin etkisiyle çoktan kapanmıştı; ama bu geleneksel içeceği Mevlut gibi satan satıcılar sokaklardan hiç eksik olmadı.*” 1950’lerden sonra kız akşamları “*kayıp güzel günleri*” hatırlatan sokak satıcıları yeniden ortaya çıkmıştır (Pamuk 2014: 27).

Görüleceği üzere, Orhan Pamuk “saf” bir anlatıcı tutumuyla, geleneksel kültürün özgün bir öğesi olan bozayı, hem dünya okurlarına, hem de Türk okurlara tanıtır. Bu tanıtmı, sadece dünya okurlarının bozayı tanımak suretiyle, romanın yazınsal merkezini anlamaları ve estetik değerinin tadına varmalarına hizmet etmez. Aynı zamanda somut bir kültür ürününün önemini bilince çıkarır ve böylece hem Türkiye’de kültürel sürekliliğin sağlanmasına, hem de kültürel tanıtmaya katkı yapar.

Satıcı sırtığı ve bozanın koyulduğu güğümler, her boza satıcısının standart donanımıdır. Hazırlanması ve korunmasının yanı sıra, bozaya kültür değeri özelliği kazandıran bu standart donanımdır. Mevlut, romandaki söyleyişle, “*yirmi beş yıldır taşıdığı meşe ağacından satıcı sırtığını omuzlarına ve boynunun arkasına yerleştirir*”; bozanın donanımını tamamlayan “*küçük leblebi ve tarçın torbalarını*” gözden geçirerek, soğuk kış gecelerinde köpek sürüleriyle karşılaşmayı göze alarak “*iyi booozaaa*” diye bağırır (Pamuk 2014: 29- 30). Mevlut, boza satışı sırasında türlü çeşitli insan tipini tanıır. Bunlardan bazıları bozayı “ekşi”, bazılarıysa “tatlı” içmek ister. Bazıları da Mevlut’a ne zamandan beri boza satıcılığı yaptığını sorar. “*Yirmi beş yıldan beri*” yanıtını alınca, bu süre içinde “*para kazanıyorsan, zengin olmalısın*” diye ekler. Mevlut genellikle şu karşılığı verir: “*Köyden birlikte geldiğimiz akrabalarımızın hepsi zengin oldu; ne yazık ki ben zengin olamadım*”; çünkü “*ben dürüstüm, yalan söylemem, çürük mal satmam, haram yemem*” (Pamuk 2014: 32). Yazar, Mevlut’u hem yakışıklı bir kişi, hem de yalın, ahlaklı ve gururlu bir figür olarak tasarlamıştır.

Orhan Pamuk, anılan söyleşide toplumsal değişimin ortaya çıkardığı günlük yaşam kültürünün yeni öğelerini şöyle ayrıntılandırır: “*Yoğurt sokakta satılırken önce kaplara,*

sonra cam kaba girdi. Cam kap gitti, plastik kap geldi ya da ne bileyim dönerci dükkânları açıldı, büfeler başladı veya Beyoğlu'ndaki pavyonlar gitti türkü barlar geldi. Günlük hayat ayrıntıları... Elektrik kullanma alışkanlığı, buzdolabının İstanbul'a girmesi, ev içlerinde yaşama alışkanlıkları, sokakların, trafiğin, kaldırımların, üstgeçitlerin, altgeçitlerin, günlük hayatta yarattığı ve onları yaşarken yavaş yavaş gelen fark etmediğimiz değişimler, tarihsel olaylar” gerçekleşmiştir. Yazar kendi deyişiyile, “bir çeşit tarihçilik yapmayı” sevmektedir; “şehrin içinde yaşayan insanların hayat tarzlarını izleyip anlatmaktan” hoşlanmaktadır (Günay vd. 2014). “Kafamda Bir Tuhafık”, Orhan Pamuk'un ait olduğu sosyal sınıfın dışına çıkarak, köylerden İstanbul'a gelen insanların yaşam mücadelesini, kent kültürüyle bütünleşme uğraşlarını betimlediği bir romandır.

Orhan Pamuk'un yaşayan insanların yaşam tarzlarını izleme ve anlatılaştırma konusundaki titizliği, romanın yukarıda anılan bölümünde de görülür. Bu bölümde Mevlut “Bizler kırlık yerden gelen yoksul köylüleriz; adetlerimize bağlıyız” diye konuşturulur. “Adetlerimize bağlıyız” vurgusunun bir türevi olarak diyalogun devamında sorulan “bozayı da bunun için mi satıyorsun?” sorusu, gelenek-göreneklere bağlılığın kültürel değerlerin sürekliliği açısından önemini vurgulamak amacını taşır. Nitekim Orhan Pamuk, Mevlut'u “geleneksel toplumun izlerini taşıyan bir kişi” olarak kurguladığını ve “şehirde yaşanan değişimi, o değişimin içindeki insanın gözünden anlatmayı çok sevdiğini” belirtir.

Anılan bölümde alıcıyla satıcı arasındaki diyalogda Mevlut'un “İyi bir müezzin gibi sesin var. Bozacı gibi bağırmayı nasıl öğrendin?” sorusunu “Bozayı sattıran satıcının yanık sesidir” (Pamuk 2014: 33) diye yanıtlaması, boza satımıyla ilgili bir başka önemli ayrıntıdır. Boza satıcısının sesini nasıl biçimlendirmesi gerektiğine ilişkin bu son tümce, bozanın hazırlanması, taşınması ve satılması aşamalarının halkası olarak da yorumlanabilir. Yukarıdaki aktarım ve açıklamalardan da görüleceği üzere, Orhan Pamuk, bozayı tanıtmada kapsamında hem bozaya ilişkin özellikleri ayrıntılandırır, hem de somut bir kültür ögesi olan bozanın sosyal ve kültürel süreklilik açısından geçirdiği değişimi betimler. Romanda bozayı estetikleştiren Pamuk'un tutumu bellidir: Bir kent, örneğin, İstanbul tarihinin ve kültürünün her rengi benimsendiği ve korunduğu takdirde, değerini koruyabilir. Ayrıca, tarihten gelen kültürel renkler, kentin kültürel belleğini tümleyen parçalarıdır.

Yazınsal Metnin Ses Çokluğu ve Metinler-arasılık

“Kafamda Bir Tuhafık”, yazarın anlatılaştırdığı boza ve yoğurt gibi kültür ürünlerinin üreticileri ve satıcılarıyla yaptığı konuşmaların da izlerini taşır. Orhan Pamuk romanını tasarladığı sırada, bozacı ve yoğurtçularla birlikte olmuş, onların düşünce ve davranış özelliklerini, konuşma tarzlarını, sattıkları nesneyle olan içsel ilişkilerini, seslerini gözlemlemiş ve romana içkinleştirmiştir. “Kafamda Bir Tuhafık” romanını bir “bilgi roman” olarak niteleyen Pamuk, kitapta yer verdiği “herhangi bir bilgiyle ilgili

olarak araştırmalar” ve “anlattığına yakın kişilerle röportaj ve konuşmalar” yaptığını, asistanlarının kendisine malzeme toplamada ve değerlendirmede yardımcı olduklarını dile getirir.

Yazar, romanın başkahramanı Mevlut’u nasıl kurguladığını şöyle anlatır: “Benim kahramanım ta baştan belliydi; bu konuda çok az bilgim varken bile (kahramanım) bozacı olacaktı.” Romanın yazımı aşamasında “bozacılarla konuşmaya başladım. Hatta ilk röportajımı bile hatırlıyorum” diyen Pamuk, daha sonra bozacılarla birçok röportaj yaptığını, arkadaşlarıyla “çalışmalar yürüttüğünü” ve böylece “tek konu olan bozayı” anlatılaştırmaya başladığını vurgular. Pamuk’un romanın oluşum sürecine ilişkin anlatımına göre, Mevlut figürü romanın yazımı sırasında değişim geçirmiştir; çünkü Pamuk’un deyişiyile, Mevlut “bozacının ne yaptığını ve bozacılığın değişimini görünce, bozacılığın değil, yoğurtçuluğun önemli olduğunu” anlamıştır. Pamuk sözlerini şöyle sürdürür: “Sen dışarıdan bakınca ‘bu bir bozacı’ diyorsun; ama bütün bozacılar aynı zamanda yoğurtçu, onu öğreniyorsun, o zaman hikâyene uymuyor. Bir de konuyu araştırıp öğrendikçe daha da iştahlanıyorsun” (Günay vd. 2014).

Orhan Pamuk’un “Kafamda Bir Tuhaflık” romanının hazırlık ve yazım aşamasında konuyla ilgili kişilerle birçok kez röportaj yapmış olması ve yardımcılarıyla yürüttüğü hazırlık çalışmaları, bu romanın içerik ve biçimine çok-seslilik niteliği kazandırmıştır. Burada herhangi bir yanlış anlamayı önlemek için vurgulamak yararlı olabilir: Romana yansıyan çok-seslilik ve bunun yazınsal metne kazandırdığı metinler-arasılık kavramları miktarlaştırılmaz; bir başka anlatımla, nicelik olarak belirlenemez. Öte yandan, romanda betimlenen boza, geleneksel kültürün bir ögesidir ve somut ve soyut kültür değerlerinin anlatımı, sözler, söylemler ve metinler arasındaki geçişlerle olanaklı olabilir. Bu nedenle, “Kafamda Bir Tuhaflık” romanının çözümlenmesi açısından şu çıkarım yapılabilir: Yazarın sözünü ettiği çok sayıda röportaj ve ortak hazırlık çalışmasıyla sınırlı olmak koşuluyla, bu romanın özelliklerinden biri de metinler-arasılıktır.

Anılan söyleşide bozacı Mevlut gibi, “gece şehirde yürümeyi sevdiğini, bunu yıllarca sürdürdüğünü” anlatan Pamuk “bu romanı yazabilmek için pek çok kişiyle konuştum, hayatlarının ayrıntılarını öğrendim. Bozacılara ‘Kaçtan ve nereden alıyorsun?’ ‘Neyle karıştırıyorsun, nerede yapıyorsun, nerede tutuyorsun, geldiğinde ne yapıyorsun, hangi okula gittin?’ gibi birçok soru sordum” sözleri, metinler-arasılık kavramı açısından önemli sayılabilir. Yazarın, “Mevlut gibi bir kahraman sayesinde şehrin görmediğimiz yerlerini gördük, Tarlabası’na gittik, Ferhat sayesinde Gazi Mahallesi’ne gittik... Başka yerlere de gittik, Kuştepe ve arkasındaki bütün o tepelere: Duttepe, Kültepe diye anlattığım tepelere gittik” anlatımı, bu romanın mekân çoğulluğunu ve bu mekânlarda yaşayan insan çeşitliliğini anlatması bakımından da ilgi çekicidir. Yazarın şu açıklamaları, «Kafamda Bir Tuhaflık» romanındaki ses çokluğunu belirginleştirmektedir: “Bu romanı ayakta tutan çeşit çeşit meslekten insanla, örneğin Beyoğlu Karakolu’ndan emekli olmuş polisle de röportaj yaptım, en çok bilgiyi de mesela oradan aldım. Sonra da onların sesini

yansıtmak istedim. Onların pek çok öğretici cümlesi var kitapta. ‘Yoğurtçunun garibanı bozacı olur’ da bunlardan biri.” Yukarıda vurgulamaya çalıştığım ses, söz ve söylem çokluğu ve bunların geçişimleri, hem romanın çok-yönlülüğünü ve anlatı zenginliğini görülür duruma getiren, hem de estetik niteliğini yükselten bir etmendir.

Somut Bir Kültür Ögesi Olarak Bozanın Anlatılaştırımı

Boza, Orhan Pamuk’un yaşamında yeri olan bir kültür ögesidir. Buna ilişkin yazarın açıklamaları şöyledir: “*Romanda da var, bir evden bozacıyı çağırıyorlar, Mevlut bozayı bir kaba koymak için mutfığa giriyor, evdekiler, bozacıya sorular soruyor, dalga geçiyor. Ben bunları yaşadım. Babaannem ‘bozacıu’ diye bağırdı ya da ‘İsmail bozacıyı çağır’ derdi, kapıcıya söylerdi bunu. Bozacı da gelirdi, evdeki çocuklar bakardı.*” Orhan Pamuk, “*daha baştan bilerek seçtim bozayı; çünkü romanda anlattığım gibi, boza alkollü bir içecek. Osmanlı döneminde boza biraz kafayı bulmak, dumanlanmak isteyen muhafazakârlarımız ya da Müslümanların içki içebilmesi için bulunmuş bir kılıf*” diye açıklar.

Bu açıklamalar, Orhan Pamuk’un kültürel belleğinde boza ve benzeri kültür ürünlerinin yer ettiğini ve kendisinin de söz konusu kültürel belleği oluşturan öğeleri ve renkleri önemseydiğini göstermektedir. Yazar, niçin özellikle bozayı seçtiğini, insanın özünde var olan eğlenmek, biraz dumanlanarak zaman geçirmek gibi eğilimleri anlatılaştırmak isteğine bağlamaktadır. İnsanın günlük yaşamında ortaya çıkan bu eğilimler, aynı zamanda romanda konulaştırılan “hoş tuhafıklar” olarak nitelendirilebilir.

Yazar, gelenekleri ve geleneksel kültür öğelerini anlatılaştırmak istediğini şöyle açıklar: “*Bir de gelenek diyoruz ya... Hep irdelemek istediğim bir konu bu gelenek... İnsanlar sokaktan bozacıyı gelenek olduğu için çağırıyor. Bozanın tadına o kadar bayıldıkları için değil. Orada zengin, iyi ısıtılmış evinde, huzurlu, konforlu bir hayat yaşar, kış akşamı kar yağarken “bozaa” diye bağıınca o adam bilincimizin altına ittiğimiz, bastırılmış Osmanlı ve yoksullar konusunu kapına getiriyor.*”

Pamuk’un bu belirlemeleri, benimseyici bir tutumla gelenek kavramıyla irdelediğini, bu kavramı en geniş anlamda algıladığını ve romanında estetikleştirdiğini göstermektedir. Gelenekler, yazarın da paylaştığı anlayış uyarınca, geçmiş denilen ve anlatıldığı, yazıldığı ve tartışıldığı ölçüde güncelleştirilebilen deneyim birikiminin açığa çıkarılması ve güncel yaşamda edimselleştirilmesidir. Geçmişte ve şimdide var olan her kültür ögesi, insan emeğinin ürünüdür ve bu özelliğinden ötürü insanın duygularını, düşüncelerini, kısacası içselliklerini yansıtır. Pamuk’un “Kafamda Bir Tuhafık” romanının sanatsal-yazınsal yetkinliği, yalın ve saf insanların içselliklerini, iç dünyalarını bütün yönleriyle anlatıya katmış olmasıyla açıklanabilir.

Orhan Pamuk “Kafamda Bir Tuhafık” romanında hem kırsal ve yoksul kesimden insanların gelenekselliği daha fazla yaşattığını duyumsatır, hem de kendi deyişiyle,

“yoksulluk bireyleşmeyi önler” önyargısını sorunlaştırır. Bu önyargıyı, tasarımıladığı Mevlut figürüyle aşmaya çalışan yazar, bu konuda şunları söyler: “Değişik, özel bir hikâyesi olan bireyi anlatmak istiyordum. Yoksullukta birey olmama durumu vardır ya o ikisini yan yana getirmek istemiyordum. Bilakis Mevlut herkesten çok birey olsun, kitabın en birey bireyi Mevlut olsun; en çok o işlensin. Benim için entelektüel çaba oydu. Bir kahraman yazayım, en gelişmiş birey o olsun; ama en az özelliği olan da o olsun.” Mevlut figürü, bu kişilik özelliklerinin toplamı olarak hem saf ve yalın, hem de düşünceli ve derinliklidir. Bu roman figürü gerçekten de hem gelişmiş bir birey, hem de en az özelliği olan sıradan bir kişidir; çünkü her zaman kendisi olarak kalmaya uğraşır; kimseye özenmez; kimseye öykünmez. Mevlut, neyse odur; güncel deyişle, özgür ve özerk bir kişidir.

Orhan Pamuk romana adını veren ve yazınsal anlatının önemli bir ögesi olan “tuhaf(lık)” sözcüğünü şöyle belirler: “tuhaflık, belki de tam adlandıramadığımız, sıradan olmayan, alışmadığımız zihinsel durumu, irdelemenin ötesinde tasvir etmek, nitelenmek için kullandığım bir kelime. Ama kahramanım kendi kafasındaki tuhafıkların dünyadan çıktığını ya da dünyadaki tuhaflığın kendi kafasından yansıdığını da düşünüyor. Kahramanımın tuhaflığı yalnızca kimyasal olarak onun kafasını ya da ruh halini ifade etmiyor, ortada hayatını belirleyen bir tuhaf durum var. Bir kızı kaçırdığını zannederken bir başka kızı kaçırıyor.” Yazar, yukarıdaki sözleriyle işaret ettiği dünyanın ve yaşamın tuhafliklara yol açan yönlerini ve insanın tuhafliklara açık bir öz-yapı taşıdığını, böylece tuhaflikları sürekli yeniden ürettiğini «Kafamda Bir Tuhaflık»ta romanlaştırmıştır. Yazarın deyişiyle, bütün uğraşı, “onuruyla şehirde ayakta kalmak” olan Mevlut’un yaşamı sürekli tuhaflık üretir.

Evet, Boza Kutsal Bir Şeydir!

Orhan Pamuk’un bozanın anlatımını ve bozaya ilişkin bazı incelikleri belirginleştirdiği ve burada öne çıkarmak istediğim romanın bir başka bölümü, “Kapitalizm ve Gelenek” adını taşır. Bu bölümdeki anlatımla, bir buluşmalarında amcaoğlu Süleyman konuşmayı uzatınca, Mevlut boza satmaya çıkmak zorunda olduğunu belirterek ayrılmak ister. Bunun üzerine Süleyman Mevlut’un kendisine arkadaşlık etmesi için, Rayiha’nın hazırladığı iki güğüm bozayı satın alır. Mevlut “bozayı ne yapacaksınız?” diye sorunca, “ne bileyim, ya birine veririm, ya da dökerim” diye karşılık verir. “Dökerim” sözüne Mevlut “yazıklar olsun Süleyman!” diye tepki gösterince, Süleyman “Ne var? Sen kapitalist değil misin? Ben de paranı veriyorum” diye karşılık verir. Mevlut’un “Bütün paran haram olsun sana” demesi üzerine, Süleyman “Sanki boza kutsal bir şey” tepki gösterince, Mevlut ekler: “Evet, boza ‘kutsal’ (vurgu OP’undur) bir şey.” Boza “kutsal bir şeydir” sözü, Orhan Pamuk’un geleneklere bağlı bir figür olarak kurguladığı Mevlut’un ağızından bozanın, kültürel sürekliliği sağlayan geleneksel bir kültür ögesi olduğu şeklinde okunabilir. Mevlut’a göre, bozanın değeri sadece onun malzemesine verilen para ve hazırlanması için harcanan emek değildir. Bu kültür ürününün değerini yükselten asıl şey, geçmişten gelmesi, tarihselliği, dolayısıyla da kültürel belleğin bir parçası olmasıdır.

Mevlut ile Süleyman arasındaki tartışma, Süleyman'ın “boza, Müslüman'ın alkol içmesi için bulunmuş, kılıfına uydurulmuş alkollü bir içecektir” sözüyle yeni bir boyut kazanır. “Bozada alkol yoktur” diye çıkışan Mevlut, romandaki anlatımla, boza sattığı on altı yılda “bu yalanı” iki tür insana söylemiştir. Birincisi,

1. “Hem boza içmek, hem de günah işlemediğine inanmak isteyen muhafazakârlara. Bunlardan zeki olanlar, eğer alkollüysen, günahı yalancı Mevlut'a yazılacakmış gibi” gibi davranır. İkincisiyse,

2. Hem boza içmek, hem de aptal köylü satıcıyı aydınlatmak isteyen laik ve Batılılaşmışlara. Bunların zeki olanları aslında Mevlut'un bozanın alkollü olduğunu bildiğini bilir; ama para kazanmak için yalan söyleyen dindar ve kurnaz köylüyü mahcup etmek isterler” (Pamuk 2014: 223).

Özellikle alıntılıdığım bu tümceler, Orhan Pamuk'un “Kafamda Bir Tuhafılık” romanında bozanın hem geleneksel kültürün bir ögesi oluşunu, hem de bu niteliğinden ötürü sosyal bir ayırılma aracı olarak görüldüğünü, yazınsal ve sevecen bir tavırla romanın bütünsel biçiminin bir parçası durumuna getirdiğini göstermektedir. Romanın başat yazınsal öğelerinden biri olan boza söz konusu olunca, Mevlut ve amcaoğlu Süleyman arasındaki şu diyalogda bakış açısının ayırılma yaptığı görülür. Süleyman'a göre bir şeyin kutsallığı konusunda geçerli ilke şudur: Kutsal olan şey “Müslümanlığa uygun olmalıdır.” Mevlut'a göreyse, romandaki anlatımla, “yalnızca İslami değil, ecdadımızdan kalma şeylerde kutsaldır” (s. 223). Süleyman'ın yaklaşımı sadece dini öne çıkarmasına karşın, Mevlut'un yaklaşımı, hem dini, hem de geleneğin önemini vurgular.

Bu ‘hem-hem de yaklaşımı’ kapsayıcı ve çekicidir; çünkü hem geçmişin birikimini, hem de dinsel duyarlılığı içerir. Yazınsal bakımdan Mevlut figürünü çekicileştiren de onun yaşamını biçimlendiren “hem- hem de” yaklaşımından kaynaklanan bu kapsayıcı kişilik özelliğidir, yaşam anlayışıdır. Mevlut, amcaoğlu Süleyman romanda milliyetçi-ülkücü eğilimli bir figür olarak tasarımı olduğu için, tartışmayı milliyetçilerin geleneksel değerleri önemsemesi gerektiğini duyumsatan şu sözlerle bitirir: “Yıllarca bana milliyetçilik öğrettikten sonra, bozaya hakaret edeceksen yanlış yoldasın Süleyman.” Kapitalist yararçı tutumu simgeleyen Süleyman yanıtlar: “Zengin oldun mu, yanlış yoldasın derler hemen kıskançlıktan.” Mevlut yaptığı işe saygısı gereği, geleneksel değerlerin korunmasında duyarlılık göstermektedir; amcaoğlu Süleyman ise, geleneksel kültür öğelerini korumayı da kapsayan siyasi bir görüşte olmasına karşın, kültürel süreklilik açısından önem taşıyan değerler konusunda tutarlı davranmaz.

Dert Ettiği Şeyler, Kafasının Tuhafıklarıdır

Aynı yerde Süleyman'ı kıskanmadığını, onun birlikte yaşadığı kadını kasteden Mevlut “Sen düpedüz yanlış kadınlasın Süleyman” diye konuşunca, Orhan Pamuk, Süleyman'a romanın yazınsal merkezini oluşturan “tuhafılık” sözcüğünü belirginleştirmede kilit

rol oynayan Şu sözleri söyler: “*Sen kadının hangisi doğru, hangisi yanlış olur, ya da ne olsa fark etmez, çok iyi bilirsin!*” Duyumsatmayı anlayan, ancak insani bulmayan Mevlut’un “*sen de düzgün bir kız bul, evlen bir an önce*” deyip kalkması üzerine, Süleyman “*Samiha’yı kaçırın alçağı gebertmeden ben evlenmem... Sen söyle bunu o Kürt’e*” diye arkasından seslenir. Mevlut eve dönüp, Süleyman’ın “*Kürt dediği kim?*” diye eşi Rayiha’ya sorup, “*Samiha Ferhat’a kaçtı*” yanıtını alınca, “*öğrendiğini hazmedebilmek*”, bir başka deyişle, bir zamanlar güzel gözlerine vurulduğu Samiha ile Ferhat’ı unutabilmek için, kendini dıŐarı atıp karanlık sokaklarda uzunca dolaŐır. Romandaki anlatımla, evinde karısına sarılıp uyuyunca, “*hayattaki bütün dertlerini*” unuttur. Zaten “*dünyada dert ettiği Şeyler de kendi kafasının bir tuhaflyğından ibarettir*” (Pamuk 2014: 224- 225). Dolayısıyla, kafasındaki tuhaflyęı attığı zaman, dünyanın dertlerinden de kurtulur.

Ancak Mevlut kafasındaki tuhaflyklardan hiç kurtulamaz; çünkü onun kafasının tuhaflyęı, yukarıda da vurguladığım gibi, dünya hallerinden ve kendi kişilik anlayıŐından kaynaklanmaktadır. Mevlut’un kafasındaki tuhaflyęı türeten hep ikilemli kiŐilięidir. Mevlut sürekli ikilemlidir; çünkü romanda hem hep kendinden veren özverili insan, hem de saf ve düşünceli figür olarak kurgulanmıŐtır. Orhan Pamuk, bu saf ve düşünceli figürü sanki “Saf ve Düşünceli Romancı” adlı denemesinde dizgeleŐtirdięi yazınsal çerçeveye göre tasarımılamıŐtır.

Bu değini bağlamında Orhan Pamuk’un “Saf ve Düşünceli Romancı” (Pamuk 2011) adlı denemesinde dizgeleŐtirdięi sanatsal-yazınsal görüşleri “Kafamda Bir Tuhaflyk” (Pamuk 2014) romanına uyguladığını belirtmek gerekir. 1969- 2012 yılları arasında İstanbul’un toplumsal-kültürel, siyasal ve dinsel yaŐamının anlatılaŐtırılması, “Kafamda Bir Tuhaflyk” romanının yazınsal merkezini oluŐturur. Bu romanda asıl ve yan konuların, yazınsallaŐtırımı, özellikle boza ve tuhaf(lyk) sözcüğü etrafında düğümlenir.

Ahlaklı ve dürüst olmayı içselleŐtiren ve davranıŐlarına yansıtan Mevlut, amcaoğullarının aracılığıyla Binbom Büfe’de çalıŐmaya baŐlamasından kısa süre sonra, romandaki söyleyişle, bu büfede çalıŐanların “*hileli bir düzen*” kurarak, kendilerine ek gelir sağladıklarını anlar; ancak bu durum “*vicdanında yaralara açmasına*” karşın, onları patrona ihbar etmeyi kendine yakıŐtıramaz. Bu hileli düzeni kuran çetenin baŐı, romandaki deyişle, “*ŐıŐman*” diye bilinen Muharrem’dir. ŐıŐman, “*aslında Taksim İstiklal Caddesi üzerindeki döner ve sandviç büfelerinin ortaklaŐa yaratıp geliŐtirdikleri bir kahramanın zavallılaŐtırılarak, yan sokağa uygulanmıŐ hali, Binbom Büfe’nin vitrini ve yüzü, simgesiydi.*” Bu çete baŐı, “*ustalıkla kimseye çaktırmadan patronu aldatur*”; ancak yaptığı bu iÇin “*ahlaki bir suç, ayıp bir Şey olduğunu*” düşünmez. Mevlut bu durumun ayırımına varınca, ŐıŐman, bu düzeni “*yeterince maaŐ alamayan ve gaddarca sigortasız çalıŐtırılan büfe iŐçilerinin kendi haklarına sahip çıkması*” için kurduğunu anlatır. Romandaki niteliklemeyle, bu güçlü “*sol siyasi tebliğden*” etkilenen Mevlut, bu durumu olağan karŐılar.

Bu tümcelerden de görüleceği üzere, Orhan Pamuk, romanın başkahramanını ahlaklı ve dürüst bir figür olarak tasarımıştır. Ahlak ve dürüstlük, sürekli bir öz-sorgulama gerektirir. Bu öz-sorgulama, ahlaken olması gerekenler ile yaşamın dayattığı durumlar arasındaki gerilim ilişkisi içinde devinir. Bu devinim, sürekli olduğu için, tuhaflık da süreklidir. Romanın başkahramanı Mevlut'un başarılı bir kurgusal figür olmasının nedeni budur.

Rayiha'yı Üzmemek ve Gurur Kırıklığı Yaşamamak İkilemi

Romanın başında imlenen “tuhaflık” duygusu, Mevlut'un güzel gözlü Samiha'yı düşünerek yazdığı mektupları, amcaoğlu Süleyman'ın yanlış yönlendirmesiyle Rayiha adına göndermesi ve Samiha diye Rayiha ile evlenmesiyle başlar ve bütün roman boyunca sürer. Tuhaflığın nedenlerinden biri, Mevlut-Rayiha-Samiha üçlüsü arasındaki ilişkidir. Mevlut on yıldır uzak durduğu ölen eşinin kız kardeşi Samiha'yla buluşma anını, çocuklarının doğallığının da katkısıyla “hiçbir utanç yaşanmadan” atlatır. Mevlut'un Tarlabası'nda “doğup büyüyen” ve “ömürlerinde hiç gübre kokan tarla, köy evi, hatta meyve bahçesi görmeyen” kızları Fatma ve Fevziye, Ferhat'ın Gazi Mahallesi'nin kıyısındaki arsasının olduğu yerde dolaşan köpekleri, tavukları görüp mutlanırlar. Mevlut da mutludur; çünkü romandaki anlatımla, “Rayiha'yı üzmeden ve hiçbir gurur kırıklığı yaşamadan”, Samiha ile evlenen Ferhat'la arkadaşlığını sürdürebilmektedir. Bazen “Evet, mektuplarımı güzel Samiha'ya yazdım” demeyi düşündüyse de öz-denetimli davranarak bu düşüncesini bastırır. Samiha gibi güzel kızlar “zor ve talepkar olur; anlaşılmaz nedenlerle insanın mutsuz ederler” diye aklından geçirerek, Rayiha ile evlenmesinin ne denli doğru olduğu kararına varır.

Ferhat ve Mevlut'un ortak oldukları Bacanaklar adlı büfe açıldıktan sıkça bir araya gelen Samiha, Mevlut ile birlikte dükkânda “yalnız kalmaktan” çok hoşlanır; ancak işler umdukları gibi gitmez; çünkü para kazanamazlar. Bin bir türlü müşteri arasında “helal olsun, şerefli ve milli bir iş yapıyorsunuz” diyen de Mevlut'u tanıyıp, “Sen yoğurtçu Mustafa Efendi'nin oğlu değil misin?” diyen de vardır. “Çok büyük bir iş yapıyorsunuz” deyip, “gelenek ve Osmanlı üzerine hamasi nutuklar atan” ve bir daha hiç uğramayan müşteriler de vardır. Bu anlatımlar, Orhan Pamuk'un bozayı somut bir kültür ögesi olduğu düşüncesiyle, romanın hemen bütününe serpiştirdiğini göstermektedir. “Gelenek ve Osmanlı üzerine hamasi nutuklar” sözü, hem kültürün tarihselliğini ve sürekliliğini, hem de kültüre ilişkin ilgisizliğe eleştiriyi içerir.

Romanın kadın kahramanları Rayiha ve Samiha arasında dillendirilmeyen bir sürtüşme giderek uç verir. Özellikle Rayiha Samiha'nın güzelliğini, bu nedenle erkeklerin ona ilgi duymasını kıskanmaya başlar. Samiha'nın buyurgan tavrını, romandaki anlatımla, “hizmetçilik” yaptığı evlerdeki “zengin kadınlara” öykünme olarak yorumlar. Mevlut, eşi Rayiha'nın keyfini bozmamak için, çok dikkatli davranır, Samiha ile dükkânda yalnız kalmamaya “mesafeli ve resmi bir havada” davranmaya özen gösterir. Bütün

bunlara karşın, karısının kıskançlığını önleyemez; karısının kendini “*saman altından su yürütüyor*” durumuna sokmasına anlam veremez. Samiha’nın çocuğunun olmaması, “*kısır kadınlardan*” korkulması gerektiği düşüncesi, Rayiha’nın huzursuzluğunu ve kıskançlığını iyice kırbaçlar. Bu duygularını dile getirdiği bir tartışmada Mevlut’a “*Ben öleyim de sen Samiha ile evlen tamam mı*” diye bağırır. (Pamuk 2014: 337).

Bu tümce, romanın merkezini oluşturan yazınsal öğelerin bir toplamı gibidir. Romanın son bölümlerinde Rayiha ölür ve Mevlut, Samiha ile evlenir. İlk bakışta Mevlut’un mektupları yazdığı asıl kız olan Samiha’yla nihayet evlendiği, böylece de tuhaflık duygusuna yol açan durumun ortadan kalktığı düşünülebilir. Fakat tuhaflık ortadan kalkmak yerine, bir başka nitelik kazanarak varlığını sürdürür; çünkü romanda anlatılaştırılan tuhaflığın kaynağı, sürüp giden yaşam ve dünyanın durumları ve bunların Mevlut’un kafasına yansımalarıdır.

Orhan Pamuk romanın en son sayfasında da bozayı ve boza satıcısını, dolayısıyla geleneksel bir kültür ürününü savunmayı sürdürür. Burada modern bir kadın müşteriyi “*Bozacı iyi ki geldin yukarı. Sokaktan sesini işitmek iyi geldi bana. İçime işledi. İyi ki boza satıyorsun. İyi ki ‘Kim alacak?’ demiyorsun... Hiç vazgeçme bozacı. Bu kuleler, betonlar arasında kim alır deme. Sen hep geç sokaklardan*” diye konuşturur. Kadın müşterinin bu yaklaşımı üzerine, yazarın Mevlut’a söylediği şu söz, adeta romanın bildirgesi gibidir: “*Ben kıyamete kadar boza satacağım*” (Pamuk 2014: 466).

Romandaki betimlemeyle, modern bir kadının “iyi ki boza satıyorsun... Hiç vazgeçme bozacı... Sen hep geç sokaklardan” diye konuşması, modernlik ile gelenekselliğin birbirini dışlamaksızın bir arada var olabileceğini, bu birlikteliğin bir zenginlik yaratabileceğini gösterir. Yazar tarafından Mevlut’a söyleneletilen bu son söz ise, gelenek-görenekler ve kültür denilen büyük ve karmaşık oluşumun birçok küçük somut öğeden veya sürekliliği sağlayan soyut kültür değerlerinin toplamından ibaret olduğunu duyumsatır. Bu açıklamalar ışığında “Kafamda Bir Tuhaflık” romanı, saf ve düşünceli insanların, boza gibi kültürel belleği ve sürekliliği oluşturan somut ve soyut kültür değerlerinin yazınsal bir savunumu olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

Günay, Turhan vd. *Orhan Pamuk İle ‘Kafamda Bir Tuhaflık’ Romanı Hakkına Söyleşi*. Cumhuriyet Kitap, 11 Aralık 2014.

Pamuk, Orhan. *Saf ve Düşünceli Romancı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

—. *Kafamda Bir Tuhaflık*. İstanbul: YKY, 2014.

ÖZ

“KAFAMDA BİR TUHAFLIK” ROMANINDA KÜLTÜREL BİR ÖGE OLARAK BOZANIN ANLATILAŞTIRIMI

Bu çalışmada yorum bilim ve alımlama estetiği kuramından ve yönteminden yararlanılarak, Orhan Pamuk’un “Kafamda Bir Tuhaflık” romanında içgöç kapsamında Konya Ereğli’nin bir köyünden İstanbul’a gelen Mevlut figüründe betimlediği kent kültürünün değişimi ve bu değişim sürecine uyum sağlamaya çalışan insan tipleri çözümlenmiştir.

Romandaki anlatım uyarınca, içgöçün bir sonucu olarak İstanbul’un kıyılarında yeni mahalleler ortaya çıkmış, böylece İstanbul kısmen köylüleşmiş, köyden gelenler ise, İstanbul’un kent kültürüne uyum sağlamıştır. İç göçmenler, emek yoğun bir alan olan hizmet sektörüne katılmak suretiyle varlık kurmuş ve yaşamlarını sürdürmüştür. Romanın başkahramanı Mevlut, babasının yolunu izleyerek, boza ve yoğurt satıcılığı işiyle ailesinin geçimini sağlamıştır. Kent kültürünün ve tarihinin korunmasını çok önemseyen yazar, bu kapsamda kentin günlük yaşam kültürünü biçimlendiren öğeleri serimlemiştir.

Çözümleme, romanın yazınsal merkezini oluşturan ve geleneksel bir kültür değeri olan boza ve boza satıcısı Mevlut’un kafasındaki tuhaflıklara dayanmaktadır. Ayrıca, Pamuk’un romanın asıl ve yan figürlerinin oluşturmada boza ve yoğurt satıcılarını yakından tanımak amacıyla, onların günlük çalışma koşullarını gözlemlemiş ve anlatım tarzlarından yararlanmıştır. Böylece “Kafamda Bir Tuhaflık” ses çoğulluğu ve metinler arası niteliği kazanmıştır. Romanın bu niteliği, bu çalışmada araştırmaya katılmıştır.

Doğuştan İstanbullu olan romanın yazarı Orhan Pamuk’un kültürel belleğinde boza ve benzeri kültür ürünleri yer etmiştir. Bu nedenle, İstanbul’un kültürel belleğini oluşturan bu öğeler ve renkler çözümlemeye katılmıştır. Boza, romandaki betimleme uyarınca, insanın özünde var olan eğlenme ve biraz dumanlanarak zaman geçirme gereksinmesini karşılayan hafif alkollü bir içecektir.

Anahtar Sözcükler: İçgöç, kent kültürü, boza, tuhaflık, somut kültür değeri, saf ve düşünceli anlatılaştırma tarzı

ABSTRACT

THE NARRATIVATION OF BOZA AS A CULTURAL ELEMENT IN THE NOVEL “A STRANGENESS IN MY MIND”

In this study the alteration of the city culture and human types trying to harmonize with this alteration are being analyzed through the usage of hermeneutics and the theory and method of aesthetics of reception through the Mevlut figure who migrated from

Konya Eregli to Istanbul. As narrated in the novel it can be said that new districts have emerged along with the city center of Istanbul as a result of internal migration and it makes Istanbul partly a rural city and those who immigrated from villages to Istanbul harmonize with urban culture in Istanbul. In the novel it is frequently emphasized that the immigrants can lead a life by working at service industry that requires a heavy productivity. The protagonist of the novel, Mevlüt sells boza and yoghurt like his father. The author who cares about the culture and history of the city, describes each component shaping the culture of daily urban life. The analysis can be based on the strangenesses in boza seller Mevlüt's mind and boza, which both constitutes the literary center of the novel and is narrated in the novel as a traditional cultural value.

Furthermore, to be successful in creating the main and secondary characters, Pamuk must have observed the working condition of boza and yoghurt sellers in order to know them in a better way and he makes use of their way of expressing themselves.

In this way, the book "A Strangeness in My Mind" gains a feature of sound pluralism and intertextuality. This specific side of the novel is included in to the analysis in this study. Author of the novel, Orhan Pamuk, born in Istanbul, has an intense remembrance on boza and other similar elements of culture. As a result of this, this cultural colors and elements composing Istanbul's cultural side can be largely seen in the analysis. As depicted in the novel, Boza is an alcoholic drink that gives people chance to spend time with amusement as an immanent for everyone.

Keywords: Internal Migration, City Culture, Boza, Strangeness, Concrete Cultural Value, Naive and Thoughtful Narration Style